

Дипл. вет. Михаило Петковић,
Пољопривредни институт — Титоград

Узроци стерилитета говеди у Црној Гори

Сточарство у нашој републици представља важну грану привређивања и главни извор прихода пољопривредног становништва. Оно учествује у националном дохотку од пољопривреде 58⁰/₀. По важности сточарских грана прва је говедарство, 30,1⁰/₀ а затим слиједи овчарство са 21,9⁰/₀ националног дохотка.

У нашој републици гаји се око 158 686 грла говеда, од чега на друштвеном сектору 2 744. Крава и стеоних јуница, према попису из 1969. год., било је 84 418 грла. Рентабилност сточарства, посебно ове гране, у уској је вези са репродукцијом. Наше су пасмине говеда касностасне, па је обнављање, односно ремонт стада дуготрајан. Штете због поремећене репродукције — јаловости двоструке су. Јалова крава не доноси редовно подмладак, а не даје ни млијеко, тако да гајење таквих грла није рентабилно. Појава јалових крава у стадима врло је честа, па су сточари на то навикли и готово сматрају да је то нормална појава.

Према групној процјени, проценат крава у Црној Гори које се нередовито теле иде и до 40⁰/₀, што зависи од локалитета гдје се стока узгаја, начина држања, његе, исхране и климатских прилика. Наиме, највећи проценат јаловости, према нашим истраживањима, постоји код крава у планинским рејонима Републике, и то више је изражен у брдским подручјима него у равницама. Послије сушних и изразито кишовитих љета јавља се више.

Наш задатак је био да утврдимо колики је проценат јалових крава и који су основни узроци јаловости, како би се могле предузети одговарајуће мјере ради поправљања таквог стања.

Рад на овој теми почео је 1964. а трајао је са прекидима до 1971. Истраживања су вршена на приватном и друштвеном сектору.

ДРУШТВЕНИ СЕКТОР

Наша истраживања на овом сектору вршена су на неколико пољопривредних добара и мањих економија. Показало се да је сервис период, тј. вријеме од тељења до поновне концепције — бременитости, недопустиво велик. Практично, мали је број грла који има нормалну репродукцију.

Грла која су посматрана потичу већином из увоза. То су грла племенитих, високопродуктивних раса, која су захтијевала много већу његу него што им је пружена. Лош смјештај, недовољна и неадекватна исхрана и уопште лоша хигијена имали су за посљедицу слабљење и мршављење ових грла. Резултат је таквог стања, поред осталог, појава такозваног тихог гоњења, код којег је интензитет естралних вањских појава веома смањен, па сточари нијесу уочавали такав еструс, краве нијесу припуштале и тако је велики проценат истих остајао неоплођен. То је тзв. технички стерилитет. Овај облик стерилитета једино може да препозна и утврди ветеринар детаљним клиничким прегледом.

На другом је мјесту по важности анестрија, која настаје такође као посљедица прекомјерног искоришћавања животиња у лошим хигијенским и прехранбеним условима. Упалне промјене полних органа, као: вагинитис, цервицитис и ендометритис, долазе тек на трећем мјесту јер од укупног броја јалових крива свега 8-10% отпада на ова обољења. Упале нијесу изазване специфичним микроорганизмима. Оне настају такође као резултат лоших хигијенских прилика, лоше и неадекватне исхране, сиромашне бјеланчевинама, витаминима, минералима и микроелементима, као и неправилног третмана грла након порођаја.

1964. претражено је 430 грла и нађено следеће стање:

Узроци стерилитета

Vaginitis	Cervicitis	Endometritis	Corp. lut. persistens	Anestría	Тихо гоњење
5	7	19	15	97	170

Нормални еструс, односно сервис-период од 90 дана имало је 97 крива или 27%; од 100-200 дана 298 крива или 66%, а преко 200 дана 36 крива или 7%.

Ако се узме да је до 90 дана нормална дужина сервис-периода, онда се из приложене табеле види да је код релативно малог броја плоткиња дужина сервис-периода била у дозвољеним границама, што је свакако имало великог утицаја на укупну вриједност производње по појединој плоткињи.

Овакво стање у говедарству на друштвеном сектору захтијевало је предузимање комплетних мјера ради отклањања узрока који доводе до стерилитета крвава. У првом реду, побољшани су исхрана и нега животиња, а већа пољопривредна газдинства формирала су своју ветеринарску службу, која је не само правовременим лијечењем обојелих грла већ директним учешћем у процесу производње утицала да је стерилитет крвава на друштвеном сектору сада сведен на 20^оо.

Треба напоменути да неке мање економије које немају своје ветеринарске службе још имају доста проблема у вези са јаловошћу, односно имају још недопустиво дуг сервис период крвава.

Успјех у сузбијању стерилитета и његово свођење на нормалну мјеру у нашим условима треба гледати у томе што су побољшани услови неге и исхране, а велику заслугу за тај успјех треба приписати сталној и тачној евиденцији о репродукцији сваке плоткиње, обавезној здравственој контроли сваког грла, редовним прегледом прије и после порођаја, правилним третманом у пуерпериуму (иза тељења), превентивним лијечењима, масажи јајника и према потреби давању хормоналних препарата. На овај начин постиже се увођење 70-80^оо крвава у нормалну репродукцију. Треба напоменути да ће се убудуће посвећивати све већа пажња овом проблему. Треба прићи увођењу исхране за побољшање плодности, као што је то до недавно учињено ради побољшања млијечности, затим селекцији на плодност и још низа других фактора који могу бити од утицаја на овај проблем.

ПРИВАТНИ СЕКТОР

У наредним годинама: 1966, 1967, 1968, 1969. и 1970. истраживања су проширена и на приватни сектор. Обухваћени су равничарски и брдски рејони јужног дијела Републике а такође и планински рејони са својим равничарским и брдским подручјима. Табела показује број прегледаних јалових грла, као и локалитет промјена на гениталним органима које су узроковале јаловост.

Год.	Укупно прегледано јал. грла	Vaginitis	Cervicitis	Uterus	Anestia
1966.	211	13	12	46	140
1968.	165	9	3	66	87
1969.	228	16	4	23	185
1970.	296	12	3	46	235

Служили смо се клиничким прегледима обољелих животиња и анкетирањем сточара. Установили смо да је јаловост највећег броја прегледаних грла посљедица неадекватне исхране, што се манифестује појавом тзв. гладног стерилитета. Крајем 1966. године установљено је постојање трихомонијазе код три расплодна бика и то два из Бијелог Поља и једног из околине Даниловграда. Такође је установљено и један случај трихомонијазе код једне јунице у околини Титограда. Ово је уједно и први случај установљења трихомонијазе у нашој републици. С обзиром да ова сполна заразна болест доводи до побчаја, дуготрајних прегатања и стерилитета, наш рад у наредној, 1967. години, посвећен је истраживањем ове заразе.

Током те године претражили смо, у потјери за трихомонијазом, 22 расплодна бика и установили смо заразу код четири, и то: код једног у Ђеклићима (општина цетињска), код једног у Бандићима (општина даниловградска), код једног у општини никшићкој и код једног бика приватног власника у општини титоградској. Трихомонијаза је такође установљена и код седам крава и јуница. Сви су ови бикови искључени из даљег приплода.

У току 1968. прегледано је 165 стерилних крава. Од тога броја је 87 било јалово због анестрије, која настаје као посљедица неадекватне исхране.

Исте године лијечили смо 35 грла од такозваног субклиничког ендометритиса, тј. таквог облика обољења утеруса, гдје власник ништа не примјећује код обољелог грла, осим да се прегата у редовним интервалима. Након апликације једног грама стрептомицина и 400 000 И. Ј. Пеницилина 24 часа након осјемењавања, од 35 третираних грла 28 их је конципирало. Овај начин лијечења ендометритиса смањује потребно вријеме за лијечење класичним методом, омогућава бржу концепцију, односно смањује сервис период обољелих грла.

Истраживања у току 1969. вршена су на територији општина бјелопољске, иванградске, титоградске и даниловградске.

У бјелопољској општини обухватили смо прегледом плоткиње у слиједећим насељима: Конатарима, Недакусима, Затону, Расову и Крушеву. У селима Конатарима, Недакусима и Затону проценат јаловости креће се и до 50% а у Расову и Крушеву око 20%. На већем дијелу ове општине проценат јалових крава врло је висок — креће се од 20-50%.

Исте резултате добили смо и у иванградској општини, у Марсенића Ријечи. Процент јалових достиже и до 50% а у Бучу до 20%.

Узроци су стерилитета лоша исхрана, која доводи до анестрије.

Процент јалових крава на територији општина титоградске и даниловградске креће се до 20⁰/. Више је изражен у брдским предјелима него у равничарским.

Током 1970. наша истраживања настављена су на подручју општина бјелополске, даниловградске и титоградске, и то у заједници са Клиником за породилство и стерилитет домаћих животиња Ветеринарског факултета у Београду.

На подручју општине бјелополске анкетирањем сточара и прегледом грла у вези са сметњама у репродукцији обухватили смо слиједећа мјеста: непосредну околину Бијелог Поља, Равну Ријеку, Затон, Лозну, Томашево и Павино Поље. Установљено је да на територији ове општине има око 25⁰/% стерилних крава а у извјесним мјестима чак и 50⁰/%. Главни је узрок стерилитета недовољна и неадекватна исхрана током јесени и зиме. Исхрана се састоји од сламе, кукурузовине и нешто мало сијена лошијег квалитета. Исхрана је, дакле, сиромашна протеинима, микроелементима и витаминима. Овдје се, у ствари, ради о tzv. гладном стерилитету. Овај облик стерилитета потенциран је последице сушних или кишних година а манифестује се одсуством полног жара, тј. анестријом. До сличних резултата дошли су Б. Поповић, Б. Марковић и А. Јанићијевић истраживајући узроке стерилитета говеда у пљеваљској општини. (Вет. гласник 1968, стр. 303).

Међутим, иако је исхрана главни узрок стерилитета, није и једини. Друго мјесто по етиолошком значају јесте недостатак довољног броја квалитетних приплодних бикова. Мали број бикова и то неквалитетних, није у стању да пари и оплоди све краве и јунице, поготово што је парење сезонског карактера (од маја до августа). Еструс се јавља у вријеме паше када је исхрана задовољавајућа.

Разлог држања овако малог броја бикова јесте то што их власници држе на добровољној основи. Приликом лиценцирања остављају се најбоља грла за приплод, али их власници касније продају, јер им се држање таквих грла не исплати. У природном парењу нормално један бик долази на 80 до 120 крава, тј. 1:80-120 крава годишње, док је тај однос на терену неповољан, нпр. у селу Лозна која има 130 домаћинстава, постоји само један бик који опслужује не само Лозну него још и неколико околних села. Јасно је да један бик не може да оплоди толики број крава па оне поваћају неколико пута и остају јалове.

На основу изложеног може се донијети сљедећи

ЗАКЉУЧАК

Јаловост крава наноси велике штете говедарству и смањује у високом проценту користи које се добијају од ове важне сто-

чарске гране. Јаловост се креће од 20-50%, што зависи од локалитета. Већи је проценат јалових крава у брдским него у равничарским предјелима а такође је већи у сјеверним подручјима него у јужним.

Главни је узрок стерилитета недовољна и неадекватна исхрана, која доводи до такозваног гладног стерилитета и појаве великог броја крава „озимача“. Оваријални циклус таквих крава мирује по више мјесеци до годину дана а поново се активира тек пошто се краве послје дугог зимског гладовања изведу на лјетну пашу, на којој се опораве и подмире основне потребе организма са бјеланчевинама, витаминима, минералима и микроелементима нужних за нормалне функције репродукционог апарата.

Зимска исхрана говеда у брдским предјелима наше републике састоји се од сламе, кукурузовине и нешто сијена слабијег квалитета. Сијено се непрописно припрема, прегори или покисне у откосима, што му смањује храњиве састојке — бјеланчевине, витамине, минерале и микроелементе.

Нека подручја Бијелог Поља, Иванграда и Пљеваља сиромашна су јодом у тлу — струма код људи — а познато је да јод преко штитне жлијезде игра важну улогу у хормоналним функцијама организма. Читаво планинско подручје наше републике сиромашно је селеном (појаве мишићне дистрофије јагњаци). Овај микроелемент такође игра важну улогу у организму. Наиме, ако у исхрани нема селена, троше се огромне количине витамина Е — антистерилитетни витамин — те се резерве организма исцрпљују и долази до његове несташице.

Други по важности етиолошки фактор јесте недовољан број бикова, посебно квалитетних, за природни припуст. Због преоптерећености бикова, на многим подручјима и на сјеверу Републике и у јужним дијеловима долази до честог повађања крава, а многе због тога остају јалове, јер сточари често остају у увјећењу да су им краве стеоне.

У садашњим условима све веће потражње меса, млијека и мљечних производа с обзиром на туризам, пораст индустрије и градског становништва, побољшаних услова комуникација, потребно је предузети низ мјера за побољшање стања у говедарској производњи, нарочито на приватном сектору.

У првом реду треба стимулисати сточаре приликом откупних цијена, тј. живе стоке. Треба прекинути праксу откупних предузећа да се стока купује одока, као што је то до сада рађено. Потребно је увести откуп путем утврђивања цијена по kg живе ваге а стимулисати квалитет.

Просвјештавањем сточара, уз потребне олакшице за набавку сјемена, повећавати површине под луцерком и другим крмним

биљем. Постепено га навикавати да, поред квалитетних сијена, уводи у исхрану и потребне количине концентрата обогаћеног са минералима и микроелементима. Као извор минералних додатака користити се коштаним брашном које ће бити снабдевано не само уобичајеним микроелементима које оно садржи већ и потребним количинама јода и селена за она подручја гдје су ови микроелементи дефицитарни у тлу.

Преко одговарајућих стручних служби — сточарских и ветеринарских — обезбиједити потребна средства код општинских скупштина за набавку квалитетних приплодних бикова оберталске расе, који би се додјеливали у брдским крајевима, гдје је немогуће с обзиром на конфигурацију терена увести вјештачко осјемењавање крава. Стимулисати држаоце бикова и обезбиједити правилно њихово коришћење да би се исти што дуже задржали у употреби.

С обзиром на сполне заразе обавезно увести здравствени преглед расплодних бикова, као и прегледе крава са продуженим сервис-периодом, са циљем да се искључе полне заразне болести, а путем одговарајућег лијежења успостави у што краћем року нормална репродукција крава.

У наредном периоду потребно је користити се резултатима педолошких анализа земљишта, јер је јасно да постоји чврста веза између тла, биљке и животиње. Анализама тла и биљака могуће је на извјесним подручјима култивисати пашњаке, ливаде и оранице додавањем потребних минерала и микроелемената.

Такође ће бити потребно посветити пуно пажње истраживањима која су у вези са насљедним основама животиња, а које утичу и на фертилност бикова и плодност крава.

ЛИТЕРАТУРА

1. Р. Вујовић, Б. Марковић, В. Миљковић, и Р. Перкућин: Проблеми репродукције у сточарству и мере за њихово решавање. Вет. гласн. 1968, стр. 231-241
2. М. Варадин: Основни фактори инфертилитета код домаћих животиња. Вет. гласн. 1968, стр. 255-259.
3. М. Павшић: О неким конституционалним и алиментарним факторима репродукције говеда. Вет. гласник 1968, стр. 275-281.
4. Б. Поповић, Б. Марковић, А. Јанићијевић: Прилог познавању неплодности говеда на територији општине Пљевља. Вет. гласник 1968, стр. 303-305.
5. А. Рако: Узгојне мере као фактори побољшања и повећања плодности говеда. Вет. гласник, 1968, стр. 519-527.